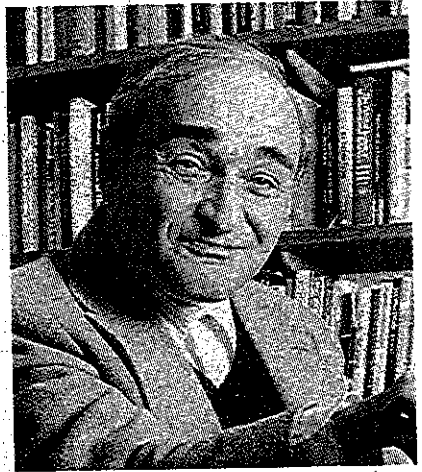

האינטלקטואל ששירת

שולי במרכז: סיפור חיים של סוציולוג ציבורי

ברוך קימרוניג. הוצאת הקיבוץ המאוחד, 252 עמ', 84 שקלים

יהודה שנהב

לפני כחמש שנים, בכינוס במכון ון ליד בירושלים, טען סוציולוג ישראלי מהדור הוותיק כי יש שני מושגים שאינם רלבנטיים להבנת החברה בישראל: קולר ניאליזם ומיליטריזם. אמירה זו נשמעה אז תמוהה גם למי שאינו מחשיב את עצמו לסוציולוג רדיקלי: כיצד אפשר להכחיש מושגים אלה כאשר המציאות החברתית והפוליטית מעוצבת על ידי "גדר הפרדה", "כבישים עוקפים", "סיכולים ממוקדים" ומאות אלפי פלסטינים הסגורים מאחורי גדרות ובריחים; מציאות שבה המלחמה וכוח הזרוע משמשים כלים פוליטיים ממוסדים של פתרון קונפליקטים; מציאות של גזענות מוסדית כלפי ערבים, הפקעת קרקעות "בפנים" ו"בחוץ", ושימוש בשירותי הביטחון לעיצוב מערכת הכלכלה, החינוך והפוליטיקה של הפלסטינים בישראל?

אבל הסוציולוג שהזכרתי אינו יחיד. בעמדה זו, את טענתו התמוהה יש להבין, בין השאר, בתוך ההקשר של המאבק האידיאולוגי החריף בין סוציולוגים מהדור הוותיק, שרבים מהם מבקשים עדיין להגן על נראטיבים ממסדיים, לבין סוציולוגים מהדור הצעיר, שאינם רואים עצמם מחויבים לדבר מגרונה של המדינה או של הלאומיות.

מי שהציב את קו השבר האידיאולוגי והאפיסטמולוגי הזה לראשונה בתוך הסוציולוגיה בישראל היה ברוך קימרוניג, פרופסור לסוציולוגיה מן האוניברסיטה העברית, שמת לפני שבועות אחדים לאחר מחלה קשה. היה זה קימרוניג שיצא באופן חריף נגד תפיסת העולם של מוריו באוניברסיטה העברית וניסח מחדש את קווי המתאר של הסוציולוגיה בישראל, כשבמרכזם שני מושגי המפתח שנשללו בידי הדור הקודם: קולוניאליזם ומיליטריזם.

מי שיקרא את הספר האוטוביוגרפי החשוב המונח לפניו, שכתב קימרוניג בחודשים האחרונים לחייו, ימצא שהוויכוח הבין-דורי הוא אמנם ויכוח אידיאולוגי אבל הוא מקבל ביטוי "גשמי" במאבק כוח ייצורים במסדרונות האקדמיה עצמה. בין דפני תמצאו לא רק סיפור אוטוביוגרפי מרגש ועצוב, אלא גם תשוקות, קנאה, אהבות ושנאות של סוציולוגים בשר ודם. הספר הזה חשוב להבנת הסוציולוגיה של החברה בישראל, אבל הוא חשוב לא פחות להבנת הסוציולוגיה של הסוציולוגיה בישראל.

אין מושג שמייצג את מקומו של קימרוניג בחברה הישראלית ובסוציולוגיה שלה יותר מצמד המושגים האוקסימורוני שבחר בכותרת לספרו: "שולי במרכז". ביטוי זה מטשטש את האבחנה הבינארית בין מרכזיות ושוליות ומאפשר מרווח של פעולה ביניהן. הוא מסמן את העובדה שגם בתוך מיקומים סוציולוגיים פורמליים מתקיים מנעב של עמדות. "לא סללתי כבישים ולא ייבשתי ביצות. לא הייתי חלוץ ולא לחם מלחמות ואף לא קצין צבא. לא הקמתי יישובים ולא בניתי מפעלי תעשייה. לא הייתי ממש ניצול שואה ולא סוכן חשאי. לא הקמתי או הרסתי מפלגות פוליטיות, ואפילו לא הייתי מימי חבר מפלגה או איש ציבור. לא הייתי כוכב פופ, גיבור תרבות, או שחקן בתיאטרון או באיצטדיון. גם

אינני משורר, סופר, פּסל או צייר ובוודאי לא רקדן", מעיד קימרוניג במבוא לספרו (עמ' 7). אבל בניגוד לרושם המצטייר אולי מתיאור זה, קימרוניג לא היה אדם שולי; הוא היה אינטלקטואל, חוקר ומורה, שפעל בתוך תוכם של מרכזי הכוח הממוסדים: האוניברסיטה העברית, האגודה הסוציולוגית האמריקאית ועיתון "הארץ". הוא ערך את ספריית אשכולות בהוצאת "מאגנס", פירסם בהוצאות ספרים חשובות בחו"ל, השפיע על קידר מים, חלוקת מלגות ופרסים באקדמיה, והעמיד דור של תלמידים.

למרות זאת, קימרוניג כתב כמעט תמיד מן השוליים הסוציולוגיים; ואין זה מפתיע: גם לאחר שנים רבות בישראל, ולמרות פועלו הענף בתוך הליך בה האינטלקטואלית, דבק קימרוניג בתודעה של מהגר ופליט, שאותה הפך לסימן ההיכר של חשיבתו הסוציולוגית.

ב"שולי במרכז" אנו מתוודעים לפן האישי שהביע את פעילותו האינטלקטואלית של אנדרה רוברט ברוך צבי קימרוניג. בכנות יוצאת דופן כותב בו

ברוך קימרוניג
 (1939-2007) היה מחשובי הסוציולוגים בישראל בעשורים האחרונים. הוא לימד באוניברסיטה העברית בירושלים וכתב מאמרים בעיתון "הארץ". בין ספריו: "בין מדינה לחברה: סוציולוגיה של הפוליטיקה" (האוניברסיטה הפתוחה, 1995), "קץ שלטון האחוס" לים" (כתב, 2001), "מהגרים, מתיישבים, ילידים" (עם עובד, 2004).

קימרוניג על חוויית הפליטה שלאחר המלחמה, על חיי היומיום בעיר טורדה שבטרנסילבניה, שבה גדל כילד, על הדחיה אווה שנשארה באושוויץ, על מעבדת "שער עלייה" ודירה קטנה בשיכון דודה שליד נתניה, ועל האב המהגר שנרדף על ידי נושים על לא עוול בכפו.

קימרוניג מספר בהתרגשות שלא התעמעמה על הידיעה הקטנה שהופיעה בעמוד הראשון של "מעריב", ובישרה כי "התעשיין מארקו קימרוניג הסתבך בחובות ונמלט מן הארץ". היתה זו טעות: אביו לא היה אותו תעשיין ושמו לא היה מארקו; היה זה דודו, ברקו, שנמלט מישראל עם הסחורות. אז החלו להגיע הביתה הנושים, הוא מספר. "זה היה המפגש הראשון שלי עם החיים האמיתיים. הם כינו את אבי (רומני) גנב, רמאי ושקרן".

לא מפתיע איפוא שאחד הספרים הפולמוסיים ביותר שלו נשא את הכותרת "קץ שלטון האחוס" (כתב, 2001), דהיינו קץ שלטון האליטות הוותיקות שמרכיבות את ההגמוניה הישראלית. שלטון האחוס" לים (ראשי תיבות של: אשכנזים, חילונים, ותיקים, סוציאליסטים, לאומיים), מי שהיו "אדוניה הבלתי מעוררים של הארץ הזאת", החל לאבד את אחיזתו, לטענת קימרוניג בספר הזה, בתחילת שנות ה-90. כאשר כתב על האחוס" לים סיפר במובנים אנליטיים גם את סיפורו האישי, שהוא סיפור קולקטיבי של קהילת מהגרים דרוזית. עמדתו האישית הסתכמה לידי מסכת סוציולוגית היסטורית-אנליטית בספרו "מהגרים, מתיישבים, ילידים" (עלמא, 2004).

אבל קימרוניג היה לא רק מהגר-אלא גם נכה, ואולי אין זה מפתיע שמתוך נכותו כתב דווקא על מיליטריזם ועל כוח. הוא אובחן כחולה ב"שיתוק

מוחי" שנבע מלידה מוקדמת כפג, והתבטא בפגיעה במרכז הקואורדינציה שבין התנועות שבמוח. בהמשך חייו נעתקו שתי חוליות מתוך עמוד השדרה בצוואר העליון שלו, ולחצו על מערכת העצבים המרכזית. מי שהסתובב בבניין מאירסדורף באוניברסיטה העברית היה יכול לראות את קימרוניג מזגזג במהירות מסחררת על קלנועית לאורך מסדרונות הפקולטה. כשקראתי את הטקסט המרגש הזה לא יכולתי שלא להיזכר ברוברט לואיס סטיבנסון, שמתוך נכותו צמחו הסיפורים על ג'ון סילבר, קפטן קוק וחבריהם הפיראטים.

כותב קימרוניג: "נולדתי עם שיתוק מוחי, שהתבטא בעיקר בתנועות בלתי רצונית, בקשיי דיבור, בקשיי הליכה ובכלל בעיותים לא אסתטיים של הפנים, הנראים לעתים כמעין חיוך לגלגלי, הפוגע לא אחת באנשים שלא מכירים אותי" (עמ' 111). הוא מספר בספרו על אנשים שנמנעו ממגע פיזי עמו בשל נכותו, על אנשים שניגשו אליו והושיטו לו מתוך חמלה כסף, או על ילדים שהשתרכו אחריו ברחובות ירושלים וקראו לו קריאות גנאי. חלק ממתנגדיו הפוליטיים והאידיאולוגיים ניצלו את מצבו הפיזי כדי לעשות דה-לגיטימציה לדעותיו. כך למשל כתב משהו: "קימרוניג הוא נכה קשה וכפי שהיה צפוי במקרה כזה הוא אדם מר נפש. לדעת המזל הוא שופך את מרידתו על עמו, ועשה לעצמו שם כקוויזלינג וכיהודי-ישראלי בעל שגאה עצמית" (עמ' 114).

התיאור של קימרוניג את ההופעה העצמאית הראשונה שלו לפני כיתה מרגש במיוחד. לא רבים מעמיתיו הסוציולוגים מסוגלים לחלוק עמו את התשוקה, הכנות והשפה הבלתי אמצעית: "היו לי רגשות מעורבים (...) לעמוד מול כיתה עם דיבורי שהיה קשה להבנה ולעתים מגומגם ועם צורת גופי ה'לא אסתטית', נראה לי כלא אפשרי (...) אחרי המשפט הראשון, כאילו הפכתי לאדם אחר. האד"ר נלץ שטף את כל יישותי הרגשתי ביטחון עצמי, שהיה מנת חלקי רק אחרי סקס מוצלח". תלמידים מעידים כי עושר ידיעותיו והמחשבה המתאגרת שלו הפכו אותו למרצה מרתק, וביטלו כמעט לגמרי את הנראות של נכותו.

הקריאה בספר שופכת אור רב על האופן שבו חשבו "סוציולוגיה" באוניברסיטה העברית בעשורים הראשונים שלאחר קום המדינה. הוא מתאר בפרט טרוט כיצד השתלטה תפיסת העולם האידיאולוגית המכונה "תזת-מודרניזציה" על האופן שבו הגדירו בסוציולוגיה את המושג "חברה", וכיצד זו החנה וניזונה מן הפרקטיקה הממסדית של קליטת ההגירה בישראל.

באותה עת הפעילו רבים מהסוציולוגים באוניברסיטה העברית את תפיסת המודרניזציה לא רק על המהגרים המזרחים בישראל, אלא גם על ארצות אפריקה ואמריקה הלטינית. רק אירוני הוא שבשעה שמדינות "העולם השלישי" היו בעיצומו של תהליך הדה-קולוניזציה, הפעילו הסוציולוגים הישראלים פרקטיקות של מודרניזציה ששיקפו את האופן שבו חשבו האימפריות הקולוניאליסטיות. בהשראת הממסד הישראלי שפעל באפריקה באותן שנים חקרו סוציולוגים את גאנה, חוף השנהב או אוגנדה. כל אחד מהם קיבל "מדינת משלו", חלקם בלי לדעת את השפה ובלי להכיר את החברה הנחקרת. היה זה "התור השחור" שמתוכו צמחה החשיבה האנטר-קולוניאלית של קימרוניג, שניכרה כבר בעבודת הדוקטורט שלו.

ספרו "צינונות וטרטוריה", שיצא לאור בהוצאת הספרים של אוניברסיטת קליפורניה ב-1983 (על בסיס עבודת הדוקטורט), מהפך לאברך-דרך של הפר-

מחדש את הארץ

את הביקורת הנוקבת ביותר עליו עורך קימרלינג כאשר פירסם ב-1992 מאמר שבו ניסח את מה שאף אחד מעמיתיו לא הצליח לראות, ויש רבים שלא רואים עד היום: שמבחינה סוציולוגית אי אפשר להפריד בין ישראל לפלסטין

לרבות בטנטורה, אך כתיבתו איננה מציעה עמדה אנטי-ציונית: "התזה היתה (אמיתית), היהודים ביצעו מעשה זוועה וטבח (כולל בטנטורה), אנסו ואף טבחו (...) אך זו טבעה של מלחמה ובעיקר מלחמת קיום" (עמ' 160). בסופו של דבר בוקע קול ציוני מאד מן ידי מוריו לשעבר, או מי שמחשיבים עצמם לליברלים בעיתונות ובפוליטיקה.

יום מותו של ברוך קימרלינג היה רגע עצוב לא רק לאשתו דיאנה ולמשפחתה, אלא גם לנו, עמיתיו ותלמידיו. ברוך עצמו לא פחד מן המוות. הוא מתאר את הספר האוטוביוגרפי שהיה עסוק בכתיבתו כמסדרון המוביל אל המוות, כתהליך של פרידה. הנה כך הוא כותב: "כתיבת אוטוביוגרפיה מעין זו היא מעין התחלת תהליך, שאני מקווה שייארך עוד זמן מה, של פרידה מן העולם". תהליך הפרידה הזה היה קצר מכפי שקיוונו.

פרופ' יחזקה שנתב הוא עורך כתב העת "תיאוריה וביקורת", מלמד סוציולוגיה באוני' ת"א ועמית מחקר בכיר במכון ון ליר בירושלים

של תנועת העבודה עצמה. על כך לא סלחו לו מוריו ועמיתיו, וקידומו לדרגת פרופסור חבר ואחר כך פרר פסור מן המניין עוכב למשך שנים רבות.

קימרלינג הגדיר את עצמו גם כאינטלקטואל ציבורי; אינטלקטואל ציבורי הוא אדם הממיר את ההון הסימבולי שצבר בשדה הפעולה שלו (סוציולוגיה, ספרות, פיזיקה, משפט או עיתונות), כדי לבטא עמדה במישור הפוליטי והמוסרי. כדי "לייצר" את עצמו כאינטלקטואל צריך אדם להיות מסוגל לחצות את השדה שלו, שבו הוא פועל מתוך שגרה, ולשוטט בשדות אחרים מכוח ההון הסימבולי שעומד לרשותו. קימרלינג היה כזה. אמנם גם חלק ממוריו היו כאלה, כמו לא מעט סופרים, משוררים ויצרני תרבות אחרים, אלא שבניגוד להם, שדיברו מגרונה של הלאומיות, קימרלינג דיבר תמיד מן השוליים שלה.

קימרלינג מעיד בספרו על כך שעמדותיו החריגות סגרו בפניו גם את שערי עיתון "הארץ" בשנים האחרונות לחייו; אינני יודע אם זו אכן הסיבה, שהרי קימרלינג עצמו מודה שהיה עשוק טעויות של אתיקה בהתנהלות מול העיתון (עמ' 193). ואולם אין ספק כי כתיבתו הבוטה מאפינת את עמדת השוליים שבתוכה ניצב, ואנו יודעים כי עדינות ואיננות הן פריבילגיה של בעלי הבית.

במסגרת כתיבתו כאינטלקטואל ציבורי פירסם קימרלינג ב-2003 ספר חריף בשם "Politicide", שבו תיאר את מלחמתו של אריאל שרון בפלסטינים. במונח זה לא טען קימרלינג כי שרון ביצע רצח-עם: הוא הסביר שפוליטיסייד משמעו שלילת הלגיטימיות של המאבק הפלסטיני, חיסול שיטתי של המנהיגות שלה ותשתיותיה החומריות, ומניעת הגדרתם העצמית כיישות אתגר לאומית. מה שישראל מבקשת מן העולם לעצמה, הסביר קימרלינג, שלל שרון והממסד: שייצג במשך עשרות שנים מן הפלסטינים.

קימרלינג היה גם הסוציולוג הראשון שכתב על תרבות ד' של צה"ל לטיהור אתני, והראשון בסוציולוגיה שטען שחיילי צה"ל ביצעו מעשי טבח בשנת 1948.

דיגמה הקולוניאלית; הוא שם בעבודה זו דגש בפרקטיקות הציוניות להשגת קרקעות, תוך שהוא מראה כיצד הושג בינוי האומה "באמצעות התיישבות באזורי ספר והרחבת מתמדת של גבולות השליטה הטריטוריאלי תוך הכללת מינימום של אוכלוסייה ערבית בתוכם" (עמ' 171). ואולם קימרלינג לא העז עדיין לעסוק באידיאולוגיה התרבותית שהנחתה מהלכים אלה. הוא "הסתפק" בשרטוט האנטומיה של הפרקטיקה הקולוניאלית ואיפיונה. דיונים באידיאולוגיה הקולוניאלית התקיימו אז רק בקרב קבוצות קטנות ומדורות כמו אתגר או מצפן.

את הביקורת הנוקבת ביותר עליו עורך קימרלינג דווקא כאשר פירסם ב-1992 מאמר באחד מכתבי העת החשובים בסוציולוגיה האמריקאית - "American Sociological Review". במאמר זה ניסח את מה שאף אחד מעמיתיו לא הצליח לראות, ויש רבים שלא רואים עד היום: שמבחינה סוציולוגית אי אפשר להפריד בין ישראל לפלסטין, וששתי הישויות הללו מתקיימות כתאומות סיאמיות. מסקנה זו אינה מובנת מאליה, במיוחד בקרב הסוציולוגים האמריקאים על חשבת תנועת העבודה. רוב עמיתיו ומוריו של קימרלינג דמיינו את ישראל בגבולות 1967 ותפסו את הכיבוש כזמני וכסרח עודף, תאונה בהיסטוריה הפוליטית של מדינת ישראל.

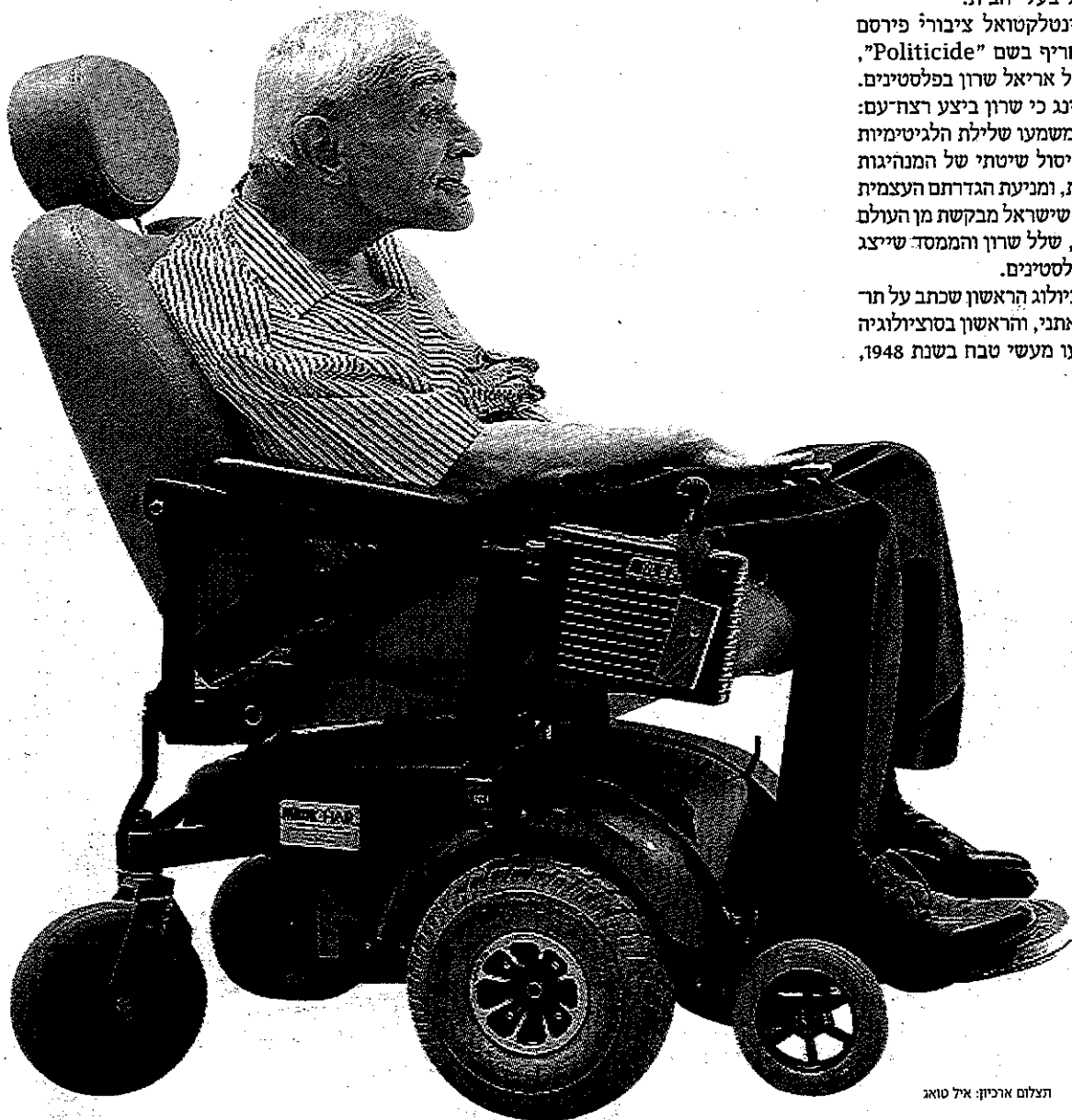
אחד ממוריו המובהקים גרס כי הכיבוש - והאלימות שהוא מביא עמו - יעפיעו אל תוך החברה בישראל ויביאו לברוטליזציה שלה (עמ' 221), משל היה הכיבוש חיצוני לחברה בישראל; כפי שאנו יודעים היום, זוהי תפיסה סלחנית ומקוטעת של ההיסטוריה הרואה בכיבושים של 1967 ובהתנחלויות בגדה המערבית ובעזה את אם כל הרעות.

תפיסה זו באה לידי ביטוי גם במה שאפשר לכנות "הנוסטלגיה החדשה", מעין געגוע לישראל של לפני 1967. לתפיסה זו שותפים לא רק סוציולוגים אלא גם פוליטיקאים כמו יוסי ביילין, המתגעגע אל "העושר היפה בחייו" (האם הוא היה יפה גם לפלסטין? זוהי תחומי הקו הירוק? או למזרחים שנזרקו אל מחוץ למוקדי הכוח האורבניים והפכו ל"ישראל השנייה"?), להיסטוריונים כמו תום שגב, הגורס כי "הארץ שינתה את פניה", ולעיתונאים כמו ארי שביט, המביט בערגה אל ישראל שהיתה "רפובליקה מצומקת וצודקת".

עמדות אלה מתכחשות לכך שפרדיגמת הכיבוש היתה, ועודנה, מעוגנת במנגנונים פנימיים של הצינונות עצמה, כמעט בכל גרסאותיה, ומשטשטות את העובדה שהכיבוש הטריטוריאלי אינו מופנה רק החוצה אלא גם פנימה, אל המרחב המדינתי שבו אין אלימות צבאית. והרי די להתבונן באופן שבו שולטת המדינה במאגר הקרקעות שלה ובאופן הקצאתם על ידי מינהל המקרקעין ועל ידי גופים יהודים על-מדינתיים כמו הסוכנות או הקרן הקיימת; או במועצות האזוריות שהן מנגנון אימפריאלי של שליטה יהודית במרחב, וכלי מדינתי להדרתם של לא-יהודים. כל אלה מתקיימים בתוך הקו הירוק, לא מחוצה לו.

התשווקה הישראלית לקרקע, היעדרו של גבול קבוע, הכשרתן של ההתנחלויות, הקמת מכללות בשטחים, מחיקתו של הקו הירוק מספרי הלימוד, ודיכוי הלאומיות הפלסטינית הן בגדה המערבית והן בתוך ישראל עצמה אינם מקריים וצריכים להיחקר. גם הם מלמדים שהכיבוש הינו חלק מחזון אוטופי שהתממש באופן נסיבתי ומקרי ב-1967.

במאמר זה הניח קימרלינג תיאוריה סוציולוגית שמשלימה את הטענה, שהיתה קיימת כבר במחקר הביקורתי, על כך שהתיאולוגיה הפוליטית הכרתית להבנת הדינמיקה של הכיבוש, ושהמשיחיות והאסכטולוגיה היהודית נמצאו בבסיס התנופה ההתיישבותית, לא רק של תנועת גוש אמונים אלא

תצלום ארכיון: איל טואג